

I

MAS-MEDIJI U DRUŠTVU

Novinarstvo je za mnoge posao iz snova: najuzbudljiviji, najbolji poziv na svetu. Novinar je uvek na putu, uvek u žiži svetskih i lokalnih događaja. Svejedno da li je to skup važnih zbivanja obuhvaćenih s jednog mesta ili je reporter na zadatku čas u Africi, čas u Americi ili u Australiji, ili se njegov posao sastoji od odabira domaćih vesti od kojih nastaje neko lokalno izdanje kao što su *Užičke vesti* za okolinu Užica ili *Minsterlendiše cajtung* za gradić Klopenburg. Novinar je neprestano tamo gde se događa nešto važno. On ima pristup istaknutim javnim ličnostima i zna uvek nešto više iz prvog plana ili iz pozadine događaja nego što to znaju ili čak naslućuju ljudi koji se bave drugim profesijama.

Manje vidljiva strana novinarskog posla uglavnom nije tako sjajna. Česta su satima duga čekanja, iza zatvorenih vrata, na rezultate nekog važnog političkog skupa. Zatim, obično usledi ubitačna „trka“ da bi se, u gužvi, snimilo tek dvadesetak sekundi izjave nekog političara, koji nema šta da kaže ili ne želi da kaže. Neizbežna je danonoćna selekcija vesti u redakcijama novinskog deska, obrada izveštaja dopisnika, analiziranje agencijskih vesti na ekranu, pretraživanje interneta, a uz sve to ima i mnogo stresa jer je redakcija preopterećena, dok lokalni šef besni kao neki kolerik, a nema pojma o tome šta je redakcijski menadžment ili kako treba da motiviše saradnike. Šef redakcije može da „pobesni“ iz mnogo razloga, recimo zbog priglupih komentara blogera o vladajućim političkim koalicijama ili zato što se nadležni za izgradnju iz gradske vlade žalio direktoru medijske kuće na poslednji novinski izveštaj sa sednice gradske skupštine. Šef može da pobesni i zato što se ponovo, po ko zna koji put, događa da upravo uoči završetka redakcijskog posla neočekivana vest, na primer, o još jednom samoubilačkom atentatu s mnogo žrtava ili hitno političko saopštenje, izdato minut pred početak centralne emisije vesti, bukvalno prinude i samog urednika i sve prisutne članove redakcije da u najkraćem roku, promene čitav raspored, koncept ili čak sadržaj večernjih ili ponoćnih vesti.

Koga ovaj posao snova oduševljava a njegovo naličje ne zastrašuje i ko nije zbog toga klonuo duhom, njemu će ova knjiga pomoći da se osposobi i otisne u nemirne vode novinarske profesije. Knjiga će olakšati ukrcavanje početnicima i uputiće ih u osnove onoga znati kako (*know-how*), ali i u stvarnu sliku raznovrsnih novinarskih aktivnosti i puteva specijalizacije, kao i u redakcijsku svakodnevicu. To je „pejzaž“ uokviren mnogim problemima i etičkim izazovima s kojima se suočavaju medijske kuće.

Knjiga je podeljena na pet međusobno povezanih većih celina:

- U uvodu je osvetljen društveni kontekst u kome se odvija novinarski posao. On je uslovljen kulturnim, političkim i privrednim okvirom. Nagovešteni su i tokovi razvoja u kojima će se novinarstvo naći narednih godina.
- U drugom poglavlju dat je pregled najvažnijih novinarskih alata. Reč je o korišćenju stilskih formi, o jeziku, kao i o primeni brojeva i statistika.
- U trećem delu postupno se prikazuje novinarski proces proizvodnje: od izbora vesti i tema, preko istraživanja, ka produkciji, redigovanju i prezentaciji.
- Četvrto poglavlje posvećeno je temeljnim pitanjima organizacije redakcije, redakcijskog menadžmenta i redakcijskog marketinga. Tu su detaljno predstavljene i najvažnije resori i mogućnosti specijalizacije u novinarstvu.
- U petom poglavlju istražuje se kako igra razmene između spoljnih uticaja na novinski sadržaj i odgovornost redakcije treba da osiguraju kvalitet novinarskog proizvoda i kako se sve to još može poboljšati.
- Na kraju, u kraćem zaključku dat je pogled na mogući dalji razvoj savremenog novinarstva.

Kratki citati iz teksta potkrepljeni su opširnim spisakom literature na samom kraju knjige. Osim toga, za potrebe ove knjige kreirana je veb-strana (www.journalismus-info.ch) koja sadrži linkove i aktuelne informacije.

Ko ovu knjigu čita da bi postao novinar ili novinarka, trebalo bi da se pomoću literature upozna sa aktivnostima neophodnim za uspešan

novinarski rad. Najviše od svega, novinar treba da bude radoznao i da se usavrši na tri plana:

- Mora da nauči da koristi medije na novi način, da različite novinarske proizvode i programe ne gleda više samo očima potrošača, već i očima njihovog autora. To znači da on te proizvode treba da upoređuje i uvek iznova postavlja pitanje zašto je nešto urađeno baš na jedan određeni način, a ne na neki drugi.
- Novinar treba da pročita čitav niz knjiga: istraživačkih, teorijskih radova, kao i tekstova koji su proistekli iz novinarskog iskustva, knjiga koje analiziraju moderno novinarstvo, njegove perspektive i trendove (na primer knjiga Ričarda Krejga *Onlajn novinarstvo*, Clio, 2010), ali i romane čiji su glavni likovi novinari (kao što je trilogija Stiga Larsona *Milenijum*, Čarobna knjiga, 2009), zatim udžbenike iz novinarstva, a možda pre svega udžbenike i zanatske pouke koje vrede i više od praktičnih primera kao što su: *Savremeno novinarstvo*, Neda Todorović, Čigoja, 1998; *Novinarske pouke i douke*, Mihajlo M. Miljanić, Podgorica, 2001), ali i izabrane novinarske tekstove vrsnih autora (*Ja i niko moj*, Aleksandar Tijanić, Laguna, 2014).
- Početnik treba da okuša svoj talenat: prva iskustva se stiču kroz spoljnu saradnju, često u nekom studentskom, lokalnom oglasnom ili u velikom listu koji ima veliko oglasno odeljenje. Ako su početnički radovi sadržajno interesantni i dobro napisani, onda je sledeća ciljna etapa – praktični rad u redakciji – već mnogo bliža.

Najzad, ova knjiga je pokušaj da se izgrade mostovi:

- Između generacija. One kojoj pripadaju moji učitelji i ove nove generacije novinara koja tek stasava i kojoj moramo da napravimo mesta. Oni koji počinju u novinarstvu treba da odgovore na izazove koji su pred njima, nadamo se da pritom neće izneveriti sve ono što je do sada postignuto u profesionalizaciji, nezavisnosti i sticanju poverenja.
- Između teorije i prakse. U malo kojoj profesiji postoji toliko raširen otpor naspram srodnih naučnih disciplina kao što je to između novinarstva, s jedne, i publicistike i nauke o komunikacijama, s druge strane. Naučna i teorijska saznanja preuzimaju se i primenjuju u

praksi od srodnih disciplina. Tako je u većini profesija. U novinarstvu, međutim, nije tako. Mnoga naučna saznanja, koja se odnose na novinarstvo, prođu sasvim nezapaženo pored medija i novinara. Mada istraživači posmatraju i analiziraju rad medija, reagovanje javnosti, procese kreiranja i formiranja javnih stavova i druge raznovrsne uticaje medija na društvo, oni se ne trude mnogo da stečena saznanja prenesu u novinarstvo. S druge strane, novinari se prema istraživačima ponašaju prilično autistično. To se uočava u toku istraživačkog rada kada novinari istraživačima gotovo nezainteresovano pružaju odgovore ili kada na pres-konferencijama, prilikom predstavljanja rezultata istraživanja o novinarstvu, novinari ne postavljaju pitanja i ne pokazuju interesovanje za rezultate istraživanja.

- Knjiga objašnjava i premošćuje jaz između novinarstva i odnosa s javnošću (*public relations*, PR). Iako ovo nije udžbenik za rad s javnošću, trebalo bi da ga pročitaju i budući PR stručnjaci ukoliko žele da izbegnu greške i mukotrpan proces učenja kroz praksu u kontaktima s novinarima. Umesto nepoverenja, potrebno je da novinari uspostave bolje odnose s ljudima iz marketinga jer neće moći da kvalitetno rade bez saradnje s njima.
- Kulture novinarstva u Nemačkoj i na drugim mestima u svetu. Veoma je poučna potraga za najboljom novinarskom praksom u Evropi, kao i u ostatku sveta, a naročito u SAD. Nada autora ove knjige je da ona može doprineti unapređivanju rasprave o kvalitetu novinarstva u Srbiji i u celom regionu.

1.1. Funkcije novinarstva

Svako sebe može da nazove novinarom (novinarkom) jer mu to pravo daju zakoni većine demokratskih država (na primer, u Nemačkoj Ustav garantuje slobodu mišljenja i slobodu štampe, a tako je i u Srbiji i u drugim državama našeg regiona). Novinarstvo nije brend ili zaštitena marka, a medijska ponuda je veoma široka. Novi mediji, društvene mreže, onlajn forumi i blog – samo su neki od odgovora na izazove koje postavlja razvoj elektronskih komunikacija i medijskih sloboda.

Kada novinari dobro obavljaju svoj posao, oni doprinose, s jedne strane, da mediji budu komercijalno uspešni i, s druge, da novinarstvo ispuni svoj društveni zadatak.

Kao najvažnije funkcije novinarstva teoretičari navode sledeće:

Informacija

Od savremenih medija očekuje se da javnosti pruže veliki broja informacija. Mi, u našoj dvostrukoj ulozi učesnika na tržištu i građana koji treba da donose značajne odluke, na taj način savladavamo svakodnevicu, donosimo racionalnije odluke i bolje se orijentiramo kako u našem lokalnom okruženju tako i u odnosu na ceo svet.

Artikulacija

Mediji prikazuju određena stanja stvari i probleme, odnosno čine ih javnim. U idealnom slučaju, oni time deluju kao sistem za upozoravanje društva i prepoznavanje trendova, potreba, interesa.

Agenda Setting

Mas-mediji usmeravaju našu pažnju na mali broj tema i događaja koji se nalaze pod lupom javnosti. Uprkos rastu medijske ponude, sve češće samo jedna jedina tema tendenciozno potiskuje sve ostale. To je na primer za nemačku javnost nedavno bio skandal sa plagijatizovanim doktoratima visokih vladinih funkcionera koji su se tek pod pritiskom u kome je javnost odigrala vrlo značajnu ulogu povukli sa položaja. Nemački mediji su, takođe nedavno, otvorili pitanje poverenja lokalnih političara koji su zapošljavali u svojim kabinetima rođake ili braćne drugove pod izgovorom da to nije zabranjeno zakonom. Nadležni sud je, međutim, dao tumačenje da je etički princip višeg reda jer zakon ne može uvek da predvidi sve moguće zloupotrebe koje će se dogoditi i tada treba sagledati problem u celini i njegov društveni značaj (*moralna norma je starija od zakonske*), pa su pomenuti političari izgubili ugled i povere-

nje uoči predstojećih izbora, a rođaci koje su angažovali morali su da se povuku sa posla i da državi vrte novac koji su dobijali dok su radili u kabinetima političara (AZK). Sličnih skandala je bilo i ranije: na primer kada su mediji postavili pitanje tzv. partijskih sponzora, a u skandal je bio umešan i sam bivši Savezni kancelar Helmut Kol; pa fokusiranje na teme o bolestima kao što su „svinjski grip“ ili „bolest ludih krava“; zatim teroristički napadi na Svetski trgovinski centar i na Pentagon. Za javnost u Srbiji i u regionu bili su to mnogi politički skandali i afere. U Nemačkoj takve teme bile su i ratovi na prostoru prethodne Jugoslavije, zatim rat u Avganistanu, rat u Iraku i narastajući konflikt na Bliskom istoku, sve češći skandali s manipulacijama genetski modifikovanim proizvodima i razni korupcionaški skandali kojih će, svakako, biti još.

Takvo usredsređivanje javne pažnje analitičari nazivaju *Agenda setting* jer su te teme postavljene da budu prioriteta na dnevnom redu javnog života. Epidemija slinavke i šapa u Nemačkoj svojevremeno je, iako je postojala samo kao mogućnost, zaokupila toliko medijske pažnje i pokrenula toliko javnih diskusija, što je konačno navelo i kancelara Šredera da govori o toj temi, pored gorućih problema. Postavlja se pitanje ko određuje koje teme će biti na agendi i zašto su samo neke prioriteta iako se po društvenom značaju u određenom trenutku i neke druge teme, gotovo zapostavljene, mogu uvrstiti u prioritete.

Agenda setting nije isključivo stvar novinara. Čitava armija ljudi, različitih profesionalaca zaduženih za odnose s javnošću, iza kulisa konkuriše u interesu svojih nalogodavaca, za naklonost novinara, a time i za *Agenda setting*, a među njima su i razni *spin doktori*. (Tako u SAD nazivaju stručnjaka za mešetarenje npr. izbornim rezultatima, jer pažnja javnosti je retko i dragoceno dobro.)

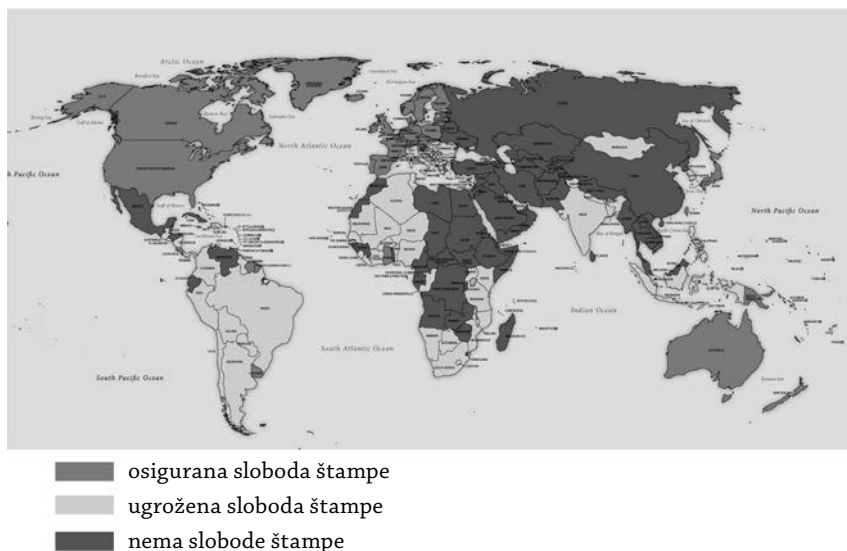
Kritika i kontrola

Upravo su PR poslenici, koji novinare u velikoj meri snabdevaju vestima, istovremeno „čuvari kapija“, jer veruju da nije baš sve što se događa u politici, privredi i društvu pogodno za javnost. Međutim, to izaziva određena strahovanja jer bi novinari možda te prikrivene informacije trebalo da obznane za dobrobit cele zajednice. „Mnogi zločini, korupcija i nemoral biće predupređeni ako postoji strah od novina, a ne samo

od zakona“, mišljenje je slavnog američkog izdavača Džozefa Pulicera (Jeske, 2001).

Demokratie (gr. vladavina demosa – naroda) nije i doslovno vladavina naroda. Ona je sistem naizmeničnog vršenja moći. Izvršna, zakonodavna i sudska vlast su odvojene i nezavisne, ali se njihove funkcije prepliću do izvesnih granica i međusobno ograničavaju (Sumpeter, 1973). Istovremeno, njih kritikuje „četvrta“, nedržavna sila: javno mnjenje. Iako nisu omiljene, kritika i kontrola su nužne i važne funkcije koje pretpostavljaju slobodu štampe.

Za nju čak ni danas u velikom delu sveta nema razumevanja, što nam pokazuje i karta (videti sliku 1).

Slika 1. Sloboda štampe je više izuzetak nego pravilo
(copyright Freedom House, www.freedomhouse.org)

Kad kritikuju moćnike, novinari se često nađu u velikim neprilikama i to ne samo u dalekoj Africi, Aziji i Latinskoj Americi, već i u razvijenim demokratskim društvima (poznate su neprijatnosti koje su novinari iz zapadnih zemalja imali u Zimbabveu pišući o samovlasti predsednika Mugabea; u Nemačkoj su o tome izveštavali *Frankfurter algemajne caj-*

tung i *Ziddojče cajtung*). U krugu evropskih zemalja, gde se očekuje da društvo sazreva brže, još je delikt uvrediti „visočanstvo“. Napada na publicističku nezavisnost, a time i na osnovna prava i slobodu štampe i mišljenja, ima previše. Prisutni su u svim društvima: i u Nemačkoj i drugim zemljama EU, ali u nekim zemljama ima više pritisaka na novinare nego u drugim, na primer u Bugarskoj gde je 2010. godine ubijen ugledni novinar Bobi Cankov, koji je istraživao organizovani kriminal. Ponegde je, kao u Rusiji i Ukrajini, i sada kao i ranije, opasno po život ako novinari otkazu poslušnost moćnicima. U Republici Turskoj je na primer, 2014. godine, premijer Erdogan pokrenuo sudski proces koji je blokirao društvenu mrežu Tviter, navodno zbog narušavanja „privatne sfere“, a u stvari zbog čestih kritika na račun korupcije u vladi. To nije bio prvi obračun premijera Erdogana sa internetom; on je svojevremeno zahtevao da se blokira Jutjub. Ako neko, kao što je italijanski televizijski novinar i autor bestselera *Gomora*, Roberto Savijano, istražuje mafiju, uveliko stavlja život na kocku. Samo tokom 2013. godine u svetu je ubijeno 117 novinara, po podacima koje je izneo IPI (Međunarodni institut štampe, organizacija sa sedištem u Beču, u Austriji.) (AZK)

U Italiji, Austriji, Češkoj, a posebno u Mađarskoj (gde je 2010. donet restriktivan zakon o medijima, koji je delimično ublažen 2013, ali i dalje ugrožava novinarske slobode) porastao je pritisak na novinare. I u Nemačkoj političari pokušavaju, i to veoma rado, da medije stave u svoju službu – ovo se jasno videlo na primeru bivšeg premijera Hese-na, Rolanda Koha, i pokušaja da se izvrši pritisak na Upravni odbor ZDF-a (jedne od dve javne TV u Nemačkoj) pri odlučivanju o produženju ugovora sa glavnim i odgovornim urednikom Nikolausom Brenderom 2009. godine. Političari mogu da budu „korisni“ ličnostima iz uprave medija, posebno ako su to moćni ljudi kao što je bivši italijanski premijer Berlusconi, koji je ujedno vlasnik važnih privatnih TV kanala i koji se decenijama koristio tim uticajem. U Srbiji se dugo postavlja pitanje transparentnosti vlasništva nad medijima. Uticaj tajkuna na medije je nemerljiv i mnogi ga uočavaju, mada ne postoje ozbiljna novinarska, ni druga istraživanja o tome koliki je uticaj srpskih tajkuna na strukturu medija i politiku medija. Primer je i sukob između vlasnika moćne privatne TV grupacije i gradonačelnika glavnog grada 2013. godine, koji je bio fokusiran na (ne)izveštavanje medija o nepravilnostima u radu gradske uprave. Većina medija u Srbiji nije profitabilna, ali se tajkuni

i političari zbog toga ne odriču uticaja i vlasništva nad njima. Savet za borbu protiv korupcije je, dok ga je vodila Verica Barać, predstavio Vladi Srbije, 2011. godine Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji u kome je, između ostalog, rečeno da kada se analizira vlasnička struktura oko tridesetak vodećih medija u Srbiji, vlasništvo nad osamnaest medija je nepoznato. Očekuje se da će primena novog Zakona o javnom informisanju (koji je usvojen u avgustu 2014), omogućiti da vlasništvo nad medijima postane transparentno i da se zna tačno ko je vlasnik i da se ne pominje više magloviti termin „osnivač“ koji je korišćen u prethodnim zakonima. Od kada je Savet za borbu protiv korupcije predstavio pomenuti izveštaj, pa u naredne dve godine, malo toga se promenilo, ali su se dogodile neke stvari koje su dale sliku u naznakama, kroki korupcije u koju su potonuli naši mediji. Na primer, pokazalo se da je jedan od vlasnika lista *Politika* bio biznismen blizak Demokratskoj stranci. Kasnije su potvrđene još neke mračne slutnje kada je reč o vlasničkoj strukturi naših medija: biznismen Miroslav Mišković se posle hapšenja povukao iz vlasništva lista *Pres*, priznajući na taj način da je bio vlasnik tog lista. Poznati poslovni čovek Milan Beko bio je primoran da prizna da ima vlasništvo u *Večernjim novostima*. Vlasnik TV Pink je priznao da je bio i vlasnik TV Avala, ali je ugasio tu televiziju jer mu nije donosila zaradu. Nekoliko ovakvih slučajeva ukazalo je na pravu krimi priču koja se krije u nejasnim vlasničkim strukturama srpskih medija. Neki istraživači smatraju da je dovoljno pogledati koje firme reklamira neki medij da bi se shvatilo kojim krugovima je blizak vlasnik medija.

Raniji predsedavajući švajcarskog Udruženja novinara, analitičar iz Berna Rodžer Blum, zalaže se za nešto sasvim originalno: novinarstvo bi moralo da bude žiža nemira (Blum, 2001). U suštini, nemir je prva obaveza novinara. Blum je novinarsku delatnost uporedio sa psima čuvarima koji znaju kada da zalaju. On smatra da novinari ne treba da ustuknu pred javnim dostojanstvenicima koji ne poštuju zakone ili ne postupaju na odgovarajući način s novcem od poreza. „Psi čuvari“ treba snažno da ugrizu svakoga ko je provalio preko ograde tuđeg dvorišta. Ko pokušava da ućutka novinare, taj guši demokratiju.

„Novinar istraživač ima zadatak da osvetli tamne strane moći i da moćnima stavi do znanja da je zloupotreba ovlašćenja opasna. Stvaranje ambijenta u kome novinari slobodno rade i istražuju, sve dok sami nisu prekršiocci zakona, velika je podrška učvršćivanju pravne drža-